

та ефективністю, оскільки дозволяє розробити дієві розвивальні засоби і способи оптимального втілення у практику життєвого й освітнього простору особистості.

Проблема оволодіння професійною ідентичністю є однією з найактуальніших, оскільки успішність усього професіогенезу людини залежить від якості й сформованості ключових конструктів її фахового ототожнення. Загалом, професійну ідентичність найлогічніше розглядати як когнітивний синтез (і похідну) особистісної та соціальної ідентичності, що за умови її набуття дає людині змогу різнобічної самоактуалізації як біосоціальної істоти, зокрема й на рівні професійної самореалізації. Врахування принципових положень генетичної психології дозволить глибоко і багатоманітно пізнати універсальні шляхи і механізми набуття ідентичності, а також сокровенні варіанти того, щоб її невинно розвивати і не втратити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія / Ж.П. Вірна. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Гошовська Д. Генетично-психологічний принцип як методологічна засада вивчення професійної ідентичності студентів педагогічного університету / Д.Гошовська // Молодіжна політика: проблеми і перспективи: зб.наукових праць/ наук.ред. С.А.Щудло. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2010. – С.132-138.
3. Ермолаєва Е. П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е.П. Ермолаева // Психологическое обозрение. – № 2. – 1998. – С.35-40.
4. Максименко С. Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко – К. : Издательство ООО “КММ”, 2006. – 240 с.
5. Максименко С.Д. Генетическая психология / С.Д. Максименко – М. : “Рефл-бук”, К. : “Ваклер”, 2000. – 319 с.
6. Максименко С. Д. Основи генетичної психології / С.Д. Максименко: Навч. посібник. – К.: НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
7. Павелків Р.В. Вікова психологія / Р.В. Павелків: підручн. – К.: „Кондор-Видавництво”, 2011.–469 с.
8. Щербан Т.Д. Психологія навчального спілкування: Монографія / Т.Д.Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.

***Резюме.** В статті раскрыты теоретические положения генетической психологии в контексте изучения личностной и профессиональной идентичности педагога. Предложены основные концептуальные подходы для задействования генетической психологии в процессе развития самосознания личности.*

***Ключевые слова:** генетическая психология, развитие, самосознание, педагог, идентификация, идентичность.*

***Summary.** In the article the theoretical principles of psychology in the context of genetic study of personal and professional identity of teachers. Proposed the basic conceptual approaches for engaging in the process genetic psychology of self-awareness.*

***Key words:** genetic psychology, development, self, teacher, identification, identity.*

УДК 159.923.2

А.Б.КОВАЛЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ВНЗ

***Резюме.** Розглядаються особливості використання методів активного навчання у процесі підготовки майбутніх спеціалістів. Детально аналізується специфіка і методика використання нетрадиційних форм лекцій.*

***Ключові слова:** методи активного навчання, лекція-візуалізація, лекція удвох, лекція з запланованими помилками, лекція з використанням зворотного зв'язку та мозкового штурму.*

Постановка проблеми. Важливою стороною професійної діяльності будь-якого фахівця є постійне поповнення і оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невинно зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребу оновлення. Тому навчання, орієнтоване лише на запам'ятовування, не може задовольнити сучасні вимоги до фахівця. На перший план виступає проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно засвоювати нову інформацію, розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні.

Проблема підготовки висококваліфікованих кадрів не може бути ефективно розв'язана в рамках використання традиційних форм і методів навчання. Найслабкішим місцем у традиційних методах навчання є те, що в активному стані перебуває тільки викладач, слухачі ж пасивно сприймають інформацію, тобто навчання має інтелектуально пасивний характер. Традиційні форми і методи навчання передбачають передачу знань, але не завжди формують професійні вміння і навички у майбутніх фахівців. Застосування активних методів навчання веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок.

Метою нашого дослідження є аналіз можливостей застосування активних методів навчання у вищих закладах освіти.

Характерними особливостями активного навчання є:

- вимушена активізація розумової діяльності – той, хто навчається, змушений бути активним незалежно від його бажання;
- тривалий, а не короткочасний, епізодичний характер активності;
- самостійне творче вироблення рішень у процесі навчання, підвищення ступеня мотивації та емоційності;
- постійна взаємодія тих, хто навчається, з викладачами за допомогою прямих та зворотних зв'язків.

Активні методи застосовуються на імітаційних та не імітаційних видах занять. Імітаційні заняття передбачають імітацію предмету навчання або навчальної діяльності (ігрові та неігрові). Неімітаційні найчастіше є традиційні види занять (лекції, лабораторні заняття тощо).

Зупинимось на особливостях застосування активних методів навчання на неімітаційних заняттях, що є найбільш зручним у використанні їх у будь-якому вищому навчальному закладі.

Активізація навчання на неімітаційних заняттях реалізується у вигляді постійно діючих прямих та зворотних зв'язків між викладачем і студентами. Охарактеризуємо основні види активного навчання на неімітаційних заняттях.

1. Проблемна лекція є активним видом навчання у тому випадку, коли в процесі її реально забезпечується самостійна творча робота студентів за допомогою контрольних запитань, обговорення та інших способів. Без такої роботи про активне навчання не може бути й мови.

2. Практичне заняття і лабораторна робота є активними видами навчання, якщо викладач регулярно одержує самостійно здобуті студентами результати, якщо можливі їх аналіз і доопрацювання у разі виявлення помилок і упущень.

3. Семінар і тематична дискусія є активними видами навчання, якщо гарантується залучення всіх студентів як доповідачів або виступаючих.

4. Виконання дипломної або курсової роботи є активним видом навчання, якщо забезпечується належний контроль за самостійною роботою студентів.

5. Виробнича практика є активним видом навчання, якщо студент проходить її на конкретному робочому місці, посідаючи реальну посаду. Без цього практику (науково-дослідну, ознайомчу) розглядати як активне навчання не можна.

6. Використання комп'ютерів і програм, що навчають і контролюють, забезпечує активне навчання тоді, коли гарантується регулярний контроль набутих студентами знань, і стимулює студентів до їх поповнення.

7. Групова консультація є активним видом навчання, якщо весь колектив студентів охоплений творчим обговоренням поставлених питань.

8. Олімпіада або науково-практична конференція є активним видом навчання, якщо забезпечується надійний контроль самостійності підготовки до неї студентів.

9. Науково-дослідна робота студентів є активним видом навчання, якщо при цьому гарантується і контролюється самостійність її виконання.

Нетрадиційні форми лекцій. У всі часи лектор – це людина, яка не тільки передає інформацію, а й впливає на людей за допомогою змісту й сили свого слова. Сьогодні його зусилля повинні бути спрямовані на пошук та організацію активного спілкування в аудиторії і на стимуляцію такого спілкування в аудиторії між студентами. Роль лекції сьогодні – забезпечити спілкування людей в неформальних умовах, у невимушеній ситуації, де головне – довіра і відкритість, наявність особистої позиції і бажання вислухати й зрозуміти позицію іншої людини.

Під яким кутом слід створювати нові форми лекцій? Перш за все виходячи з кваліфікаційної характеристики фахівця, слід відмовитися від монологу на користь тих форм діяльності, в яких бере участь фахівець.

При виборі нових форм лекції можна змінити:

- 1) структуру й зміст;
- 2) форму подання матеріалу;
- 3) поведінку лектора й слухачів.

Лекція-візуалізація

Ця форма лекції передбачає перекодування текстової інформації в графічну. В її основу покладено принцип наочності. Таке викладання поглиблює розуміння проблеми, теми, привчає студентів користуватися різними знаковими системами. Умовою успішної підготовки лекції-візуалізації є наявність комплексу технічних засобів навчання, особливо графопроектора, і комплексу наочності. Переваги графопроектора полягають в тому, що його використання не потребує затемнення приміщення, дає можливість читати лекцію в аудиторії від 20 до 100-200 осіб, проектувати раніше заготовлені зображення. При традиційних формах лекції сприймається переважно усна мова викладача, студенти засвоюють близько 15% інформації, що подається. Лекція-візуалізація дає можливість використовувати крім слухового аналізатора ще й зоровий, спиратися на образне мислення, в результаті чого засвоюється до 65% інформації. Викладач у даному випадку виступає в ролі коментатора інформації.

При підготовці лекції-візуалізації можуть бути використані різні засоби подання інформації: 1) схема; 2) рисунок, у тому числі й карикатура; 3) діаграма; 4) технічні рисунки; 5) геометричні фігури, а також різні кольори, що сприяють кращому сприйманню поданого матеріалу. Викладач при підготовці лекції повинен зберегти особистий стиль в оформленні матеріалів, а образ, який використовується, має поєднуватися з образом викладача. Яким чином можна створити лекцію-візуалізацію? Викладач після читання лекції в традиційній формі дає завдання студентам підготувати 3-5 наочних матеріалів з даної теми. Це дає змогу студентам оволодіти графічною мовою перекодування інформації.

Лекція-візуалізація має також негативні риси – трудність сприймання матеріалу і його конспектування. Ці труднощі можна подолати таким чином: перед початком лекції кожному студенту роздається весь комплект наочності або ж комплект наочності без тексту і зв'язків так, щоб студентам під час лекції не доводилося креслити схеми, діаграми, рисунки, а тільки записувати зміст.

Лекція-візуалізація найефективніше може бути використана при викладанні узагальнюючих та абстрактних тем, які важко сприймаються в традиційних формах, а також на початку навчання – для підвищення зацікавленості студентів даною дисципліною.

Лекція вдвох

Ця лекція може бути розглянута як міжособистісне спілкування. В цьому плані слід згадати слова Б.Ф.Ломова про те, що специфіка спілкування на відміну від інших видів взаємодії якраз і полягає в тому, що в ньому розкриваються психологічні якості людей. Сказане не означає, що у традиційних формах лекцій монологічного типу не проявляється особистість лектора, але лекція вдвох виявляє особисті якості швидше і яскравіше. Це ставить високі вимоги до лекторів-викладачів, їх інтелектуальної та психологічної сумісності: наявність розвинених комунікативних умінь, здатність до імпровізації, швидкість реакції і високий рівень оволодіння матеріалом.

Лекція вдвох є діяльністю двох викладачів, які читають лекцію з однакової теми і взаємодіють за допомогою проблемно організованого матеріалу як між собою, так і з аудиторією. У діалозі викладачів та аудиторії ставиться проблема й аналізується проблемна ситуація, висувуються та заперечуються гіпотези, розв'язуються протиріччя і знаходяться рішення. Конфліктність у лекції проявляється в незвичайності як самої форми, так і структури подання матеріалу, який будується на зіткненні протилежних точок зору, на поєднанні теорії й практики. Лекція вдвох є ефективною формою навчання, близькою до інтелектуальної гри. Висока активність викладачів викликає відповідну розумову й поведінкову реакцію студентів. Останні дістають уявлення про способи ведення діалогу, а також беруть участь у ньому безпосередню участь. Все забезпечує досягнення мети навчання й виховання, формує у студентів пізнавальні мотиви, активізує їх розумову діяльність.

Етапи читання лекції вдвох:

1. Вибір теми. Найбільш ефективними є теми дискусійного типу, де можливі різні точки зору, існує історична боротьба думок, а також нудні і складні теми.

2. Вибір партнера. Він передбачає інтелектуальну та психологічну сумісність, приблизно однаковий рівень компетентності, а також уміння думати вголос. Лекція вдвох дає досвідченому викладачеві можливість передати свій досвід викладачеві-початківцю.

3. Розробка сценарію. Визначаються проблеми, тематичні блоки, розподіляється час – кожен повинен говорити не більше 1,5 – 2 хв.

До лекції слід продумати взаєморозміщення викладачів – один до одного і до аудиторії, обов'язково провести репетицію вдвох або перед групою експертів.

В основу лекції може бути покладено принцип взаємодоповнення інформації партнера (міркування вголос) або принцип контрасту, де проявляється плюралізм думок, ведеться дискусія. Викладачі або залишаються на своїх позиціях, або приходять до єдиної точки зору. Форма лекції дає можливість студентам дістати правильне уявлення про те, як вести дискусію, як виробляти правильну точку зору.

Лекція вдвох являє собою міні-гру, що створює емоційне, позитивно забарвлене тло і підвищує зацікавленість студентів. Вона передбачає високу міру імпровізації у поведінці лекторів, виступи яких повинні бути природними і невимушеними. Один з методичних прийомів досягнення мети – введення в лекцію нову для партнера інформацію, на яку той повинен відреагувати. Це створює ситуацію імпровізації, а у студентів викликає довіру і прийняття подібних форм навчання.

Практика застосування лекції вдвох дає змогу відзначити такі її переваги:

- порівняно з традиційною а ту саму тему лекція вдвох дає вищий рівень активності студентів у сприйманні, мисленні й діях;
- будучи лекцією проблемного типу, вона робить проблемним не тільки зміст, а й форму викладу, що активізує мислення слухачів;
- дає можливість передати більший обсяг інформації, ніж на традиційній лекції, за рахунок переконструювання матеріалу і підтримки високого рівня уваги й інтересу студентів;
- дає більший педагогічний ефект у тому разі, коли тема принципова для даного предмета;
- виробляє альтернативність мислення, повагу до іншої точки зору;
- підвищує культуру ведення дискусії за рахунок демонстрації подібних рис викладача й участі в ній самих студентів.

Лекція із запланованими помилками

Ця форма лекції ще ближча до ігрової форми. Вона містить проблемність у чистому вигляді. Серед різноманітних умінь та навичок, якими повинен володіти фахівець у будь-якій галузі, хіба не найважливіше вміння оперативного аналізувати й орієнтуватися в інформації та оцінювати її. Такі вміння можна формувати на лекціях особливого типу, використовуючи принцип ігрової діяльності – конфліктності, проблемності, спільної діяльності.

Пропонується така структура й методика проведення лекції із запланованими помилками. Після оголошення теми несподівано для студентів викладач повідомляє, що в лекції буде допущена певна кількість помилок різного типу – змістовний, методичних, поведінкових тощо. При цьому викладач має перелік цих помилок на папері, який на прохання студентів повинен показати в кінці лекції. Кількість помилок залежить від її характеру і змісту, а також підготовленості студентів. У кінці лекції вони повинні назвати ці помилки і разом з викладачем чи самостійно дати правильні рішення. На це викладач залишає 10-15 хв.

Ситуація лекції створює умови, які змушують студентів до активності: треба не просто сприймати інформацію, щоб запам'ятати, а сприймати, щоб проаналізувати та оцінити. Важливим є й особистісний момент: цікаво знайти у викладача помилку і разом з тим перевірити себе: чи можу я це зробити? Все це створює своєрідний азарт, який активізує пізнавальну діяльність студентів. Після вступної інформації викладач читає лекцію. Можливо, в кінці, коли аналізуватимуться помилки, студенти знайдуть їх більше, ніж було заплановано. Викладач повинен це визнати. Але мистецтво викладача полягає в тому, що він ці незаплановані помилки використає для цілей навчання.

Поведінка слухачів на такій лекції характеризується двоплановістю: з одного боку, сприймання й осмислення навчальної інформації, а з другого – своєрідна гра з викладачем. Саме така поведінка властива для учасників ділових ігор та інших ігрових процедур, що дає змогу використовувати лекцію із запланованими помилками як підготовку до них.

Лекція із запланованими помилками вимагає великої лекторської майстерності й почуття відповідальності, реального відбору матеріалу для помилок та їх маскування при викладанні матеріалу. Така лекція і для самого лектора – своєрідна перевірка на компетентність. Адже з точки зору методики необхідно в позитивному матеріалі виділити найбільш складні, вузлові моменти і подати їх у вигляді помилок. При цьому викладання матеріалу повинне бути природним.

Слід зазначити, що лекція з запланованими помилками виконує не тільки стимулюючу, а й контролюючу функції, оскільки дає викладачеві можливість оцінити якість засвоєння попереднього матеріалу, а студентам перевірити себе й продемонструвати знання предмета, вміння орієнтуватися в ньому. Тому її доцільно проводити як підсумкове заняття з теми або розділу після формування у студентів базових знань та вмінь. Якщо вони не знайшли всі заплановані помилки або не запропонували правильні варіанти відповідей, це повинне слугувати тривожним сигналом для викладача, бо це означає, що він не зміг досягти тієї дидактичної мети, яку ставив, є показником не сформованості практичних умінь орієнтуватися в інформації й оцінювати її. Тому таку лекцію доцільно проводити в аудиторії з певним рівнем підготовки з даної теми.

Лекція з використанням техніки зворотного зв'язку

Така лекція передбачає активний діалог з аудиторією. Це сприяє кращому засвоєнню знань завдяки високій розумовій активності студентів. Після викладу певного змістовного блоку чи проблеми аудиторії ставлять контрольні запитання. Студенти відповідають за допомогою спеціального обладнання на робочих місцях.

Викладач ставить запитання і називає 2-3 відповіді, одна з яких правильна. Коли більш як 80% студентів вибирають правильну відповідь, то підбивається підсумок і переходять до наступного запитання. Коли правильну відповідь вибирають лише 50 і менше відсотків студентів, то доцільно повернутися до попереднього матеріалу. Далі ставиться контрольне запитання і оцінюється кількість правильних відповідей. Тепер можна зробити висновок про міру засвоєння матеріалу.

Лекція з використанням техніки зворотного зв'язку дає можливість підтримувати постійний контакт з аудиторією, що дуже важливо для процесу навчання, а також проконтролювати, як засвоюється матеріал, поданий на лекції.

Лекція з використанням мозкової атаки. Така лекція передбачає високу активність студентів й ефективність засвоєння інформації. Це досягається за рахунок самостійної роботи студентів під час лекції. Лекція включає два етапи: 1) мозкову атаку; 2) селекцію ідей. Мозкова атака передбачає генерацію ідей без критики, колективне розв'язання проблеми. На дошці записуються всі запропоновані ідеї. Після цього викладач разом із студентами обговорює критерії відбору ідей, відповідно до яких ведеться відбір. Ретельно опрацьовується кожна ідея, кожен варіант розв'язання проблеми, обґрунтовується, чому ідея приймається чи відкидається. Ефективність засвоєння інформації, здобутої шляхом мозкової атаки, значно вища, ніж тоді, коли її подає викладач. Такі лекції доцільно проводити за темами і проблемами, принциповими для навчальної дисципліни: матеріал, здобутий таким шляхом, не тільки ефективно засвоюється, а й довгий час зберігається в пам'яті.

Висновки. Розглянуті види лекцій є нетрадиційними для сучасної системи освіти у вищих навчальних закладах. Разом з тим, застосування активних методів навчання загалом і нетрадиційних видів лекцій зокрема сприяє підвищенню ефективності засвоєння знань, збереженню інтересу до навчальної дисципліни, а також формуванню професійних умінь та навичок майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом можливостей застосування активних методів навчання на імітаційних заняттях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисова Н.В. Методика создания системы методов активного обучения / Н.В. Борисова. – М.: ИПО, 1989. – 35 с.
2. Борисова Н.В. Деловая игра «Эстафета передового опыта» / Н.В.Борисова, В.Г.Дера, А.А.Соловьева – М.: ИПО, 1985. – 43 с.
3. Борисова Н.В. Игра в обучении лекторов / Н.В.Борисова, А.А.Соловьева – М.: ИПО, 1989. – 64 с.
4. Методи активного навчання у вузі / Т.Г. Горбаченко, А.Б. Коваленко, В.І. Лубський, В.А. Пустовіт [методичні реком.]. - К.: Київський ун-т, 1991. – 46 с.
5. Методика разработки конкретных ситуаций [сост. Ю.С.Арутюнов] – М.: ИПО, 1980. – 44 с.

Резюме. Рассматриваются особенности использования методов активного обучения при подготовке будущих специалистов. Подробно анализируется специфика и методика использования таких нетрадиционных форм лекций, как лекция-визуализация, лекция вдвоем, лекция с запланированными ошибками, лекция с использованием обратной связи и мозгового штурма.

Ключевые слова: методы активного обучения, лекция-визуализация, лекция вдвоем, лекция с использованием мозгового штурма.

Summary. The features of the use of methods of the active teaching are examined at preparation of future specialists. A specific and method of ispol'ovaniya of such netradicionn forms of lectures, as lecture-visualization, is in detail analysed, lecture two together, lecture with the planned errors, lecture with the use of feed-back and cerebral assault.

УДК 159.923.2; 316.6; 37

С.А.ЛИТВИНЕНКО

ВИКОРИСТАННЯ ВОРКШОПІВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Резюме. У статті обґрунтовані теоретичні основи й освітлений досвід практичного використання воркшопів як інноваційної технології навчання в процесі підготовки майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: підготовка майбутніх психологів, інтерактивні методи, форми й технології навчання, воркшоп.

Постановка проблеми. У сучасних умовах української освітній простір зазнає динамічних змін, зумовлених соціально-економічними, геополітичними та інформаційними процесами. Початок третього тисячоліття відзначається відкритістю до нових підходів, ідей, концепцій, спрямованих на удосконалення якості освіти та розвитку особистості людини. Національна освітня система як соціальний інститут у своєму розвитку сприяється не тільки на внутрішні рушійні сили, але й значною мірою зазнає впливу зовнішніх факторів. Усе це актуалізує пошук змісту і напрямів модернізації освіти в Україні, що відповідають стандартам міжнародного співтовариства й освітнього розвитку протягом життя. Освіта, добробут і здоров'я громадян виступають показниками якості життя. Відтак поліпшення якості освіти й рівного доступу до неї є пріоритетним завданням державної політики. Нові вимоги до професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців та формування здатності до саморозвитку впродовж життя визначають завдання суттєвих змін у методології, змісті і технологіях підготовки до професійної діяльності.

Метою статті виступило обґрунтування теоретичних засад та висвітлення досвіду практичного використання воркшопів як інноваційної технології навчання у процесі підготовки майбутніх практичних психологів. Згідно з гуманістичною психологією та педагогікою, головною цінністю усієї системи освіти закладено в здатності відкривати, зберігати індивідуальні цінності освіти, формувати «живе знання». Чимало дослідників (І. Бех, Г. Біз'єва, С. Бондаревська, В. Кремень, О. Орлов, А. Реан та ін.) розглядають освіту як процес особистісного саморозвитку, що відбувається на кожному віковому етапі, як розуміння-співпереживання світу та себе, в єдності зовнішнього та внутрішнього. Тим самим професійне становлення в умовах вищих закладів освіти є процесом цілісного розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності, детермінованого соціальною ситуацією розвитку, провідною діяльністю, а також активністю самого індивіда [1, с.15-27]. Прояв людиноцентричних тенденцій у сучасній культурі та освіті вимагає зосередження уваги в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу на самопізнанні, заохоченні й стимулюванні розвитку суб'єктних якостей та саморозвитку, готовності та здатності до навчання впродовж життя, здатності до професійно-особистісної самореалізації, творчості.